

OPONENTSKÝ POSUDEK DISERTAČNÍ PRÁCE

Pavel Matlas

Hranice sociální disciplinace poddanského obyvatelstva. Panství Hluboká nad

Vltavou v 17. a 18. století,

rukopis disertační práce, 281 stran počítačové sazby,

Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České

Budějovice 2010,

školitel: prof. PhDr. Václav Bůžek, CSc.

V poznání vlivu státních, vrchnostenských a církevních norem na chování jednotlivce v raně novověké venkovské společnosti a jeho případné kriminalizaci, ve studiu identity venkovanů, jejich rolí, strategií jednání před soudními institucemi a řady dalších otázek, jež inspirativně uvedla v posledních letech do bádání historickoantropologická optika výzkumu, stojí česká historiografie v zásadě na počátku cesty, a to i přes vydání několika metodologicky zásadních prací zejména P. Himlem. Je proto potěšitelné, že tato badatelská témata oslovují další, zejména mladé badatele. V předložené studii se pan Pavel Matlas na základě svého několikaletého badatelského úsilí soustředil především na vymezení míry (hranic) sociální disciplinace poddaných, na to, jakou roli při jejím prosazování sehrávali představitelé vesnic, městeček a úředníci vrchnostenské správy a v neposlední řadě jaký význam měly tradiční pořádkové systémy a neformální sociální kontrola uvnitř lokalit. Široce pojaté téma práce tak vyžadovalo od autora zvládnutí značného množství mezioborových znalostí zejména z právních a správních dějin a historické demografie.

Disertační práce je strukturována do tří částí. Na základě studia početného souboru zahraniční literatury (seznam v závěru práce čítá více než 450 položek) předložil doktorand nejprve ucelený přehled bádání o dějinách kriminality a o vzniku a reflexi modernizačních teorií (zejména konceptu sociální disciplinace) v evropské historiografii. Součástí úvodní pasáže studie je přiblížení kompletu použitých archivních pramenů, metodické roviny práce a

v neposlední řadě vymezení území, na kterém byl výzkum prováděn. Doktorand pracoval s řadou různých typů archivních pramenů (úřední protokoly, aktový materiál trestně právní agendy, ortelní manuály apelačního soudu, korespondence mezi jednotlivými účastníky a instancemi trestního řízení, vyúčtování soudních vydání, matriky, soupisy obyvatelstva, pozemkové knihy a další), mezi nimiž výsadní postavení měly výslechové protokoly, kterým také věnoval rozsáhlejší kritické zhodnocení. Byl si plně vědom úskalí, jež mnohé z výše uvedených pramenů představují v případě jejich využití pouze kvantitativními metodami. Proto zvolená kombinace kvantitativních a kvalitativních postupů je plně žádoucí, neboť umožňuje na jedné straně větší „vytěžení“ materiálu, na druhé straně snižuje pravděpodobnost jeho chybné interpretace.

Zejména nepřilíš uspokojuv stav bádání zkoumané problematiky v české historiografii a zvládnutelnost množství archivního materiálu jedincem si vynutily omezení badatelského prostoru na jedno dominium; mimořádně zachovalý početný, rozsáhlý a různorodý komplet pramenů pak vedl doktoranda k rozhodnutí pro hluboké panství. Autor přiblížil pozemkovou držbu a územní vývoj tohoto dominia, který by však bylo vhodné doplnit alespoň několika mapovými přílohami, a jeho demografické a hospodářské poměry. Zkoumaná badatelská problematika zde byla sledována v delším časovém horizontu více než jednoho století (od 60. let 17. do 60. let 18. století), což lze považovat za dostatečně dlouhý časový úsek, ve kterém doktorand mohl prokázat (ne)úspěšnost disciplinačních snah státu, resp. majitelů dominia a jeho vrchnostenské správy. Uvedené období však mělo být precizněji formulováno v názvu disertační práce; čtenáři tak zůstávají prakticky utajeny poměry na panství v první polovině 17. a poslední čtvrtině 18. století.

Po úvodní části soustředil autor pozornost na patrimoniální soudnictví jako nástroj sociální disciplinace poddanského obyvatelstva. V jejím úvodu alespoň pro část badatelsky sledovaného období statisticky prokázal (podobně i S. Ogilvie a T. Winkelbauer), že největší pozornost věnovaly patrimoniální instituce mravnostní sexuální delikvenci, a proto následně sankční praxi zkoumal výhradně na základě deliktů smilstva a cizoložství. Toto zjištění lze přijmout pro období 1694 – 1731 (viz tabulka č. 7), otázkou však zůstává, zda platilo i mimo tento časový úsek. V diskusi by autor měl objasnit, zda také prováděl kvantitativní analýzu

delikvence na panství i v dalších letech a s jakými výsledky nebo zda ji omezil pouze na výše uvedený interval.

Zajímavé poznatky doktorand přináší v subkapitolách věnovaných rozsahu a formám trestání smilstva a cizoložství, v nichž se promítala snaha vrchnosti a jejího správního aparátu hledat účinné, a pokud to bylo možné i ekonomicky pro důchody panství výhodné formy postihů. Díky těmto kritériím došlo k poklesu počtu udílených pokut a trestů vězení, naopak postupně na významu nabyly převahy nucené práce.

Nejrozsáhlejší část práce představuje oddíl věnovaný příčinám selhání sociální disciplinace ve zvolené lokalitě. Jako jeden z rozhodujících důkazů její neúspěšnosti na panství spatřuje autor v tamním vyšším podílu nemanželských dětí na celkové porodnosti ve srovnání se západní, jižní a severní Evropou, resp. v prakticky neměnné hodnotě uvedeného poměru v průběhu sledovaného období (s. 125 a 204). Je otázkou k diskusi, zda rozdíl v řádu jednoho, dvou procent může takovou „neúspěšnost“ charakterizovat, navíc, když statistická zjištění byla prováděna autorem pouze pro jednu farnost (Hosín). Není už samo zjištění, že ve farnosti tento podíl zůstal v průměru stejný i přesto, že v průběhu sledovaného období došlo k výraznému zahuštění sociálního prostoru, alespoň dílčím důkazem úspěšnosti disciplinace? Nebylo by vhodnější než o selhání hovořit o nižší míře účinku sociální disciplinace na panství?

Už v předcházejících pasážích studie doktorand několikrát prokázal, že role a vliv státu, resp. zemských úřadů na disciplinaci poddaných byla podstatně slabší, než jakou sehrávaly instituce představující lokální moc, proto své bádání soustředil nejen na zjištění stavu a intenzity činnosti představitelů a členů vrchnostenské, vesnické a městské správy (vhodné by bylo doplnit i o zástupce církevní správy), ale i na okolnosti jejich výběru, osobní a odborné předpoklady k zastávání těchto úřadů, vlastní zájem jednotlivých osob je vykonávat, vliv korupce a další. U všech typů správ zjistil závažné nedostatky omezující rozsáhlejší a důslednější prosazení disciplinačních snah u poddanského obyvatelstva (zejména absence hmotné motivace u představitelů správy vesnic a městeček, u vrchnostenské administrativy klientelismus, korupce, nízká účinnost kontroly aj.). Na druhé straně autorovo konstatování v závěru práce o dokonce až „...úplné ztrátě veřejné autority místních samospráv“ (s. 206) považuji za problematické a diskutabilní (navíc na téže straně v jiných souvislostech autor

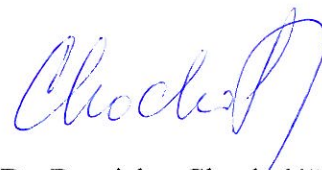
s existencí veřejné autority rychtáře počítá). Bez autority by tyto správy stěží například mohly řešit mnoho sporů mimosoudní cestou apod.

V závěrečné subkapitole práce se doktorand soustředil na postižení tradičních pořádkových systémů a neformální sociální kontroly uvnitř lokalit sledovaného badatelského prostoru. Obnova harmonického soužití a systému vzájemných závazků a povinností, principy usmíření, regulační mechanismy a řešení, s nimiž konsensuálně souhlasila celá obec, preference řešit vzniklé spory uvnitř lokality bez informování, popř. zásahu vrchnostenských institucí posilovaly autonomii obcí a jsou důkazem nezanedbatelné míry samostatného jednání jejich členů. Autor tak ve svých závěrech přesvědčivě prokázal aktivní spolupodílnictví poddanského obyvatelstva na osvojování právních představ a utváření veřejného pořádku.

Několik poznámek je možné uvést k formální úrovni studie. Práce je logicky dobře strukturovaná, je napsána na dobré stylistické a jazykové úrovni, ojediněle se však vyskytnou strany textu s větším počtem překlepů a chyb (viz s. 79). Zvýšená pozornost měla být věnována úpravě poznámkového aparátu, doktorand by se tak vyhnul záměně autorství knihy *Poddaný lid* (správně doplnit v Čechách) na prahu třicetileté války, kterou nenapsal Josef Pekař, ale Josef Petráň (pozn. č. 861 a s. 251), nedopatřením v pojmenování osob (Michael Hohkam správně Michaela Hohkamp, Fernand Broudel správně Braudel, Hans Mendick správně Medick – viz poznámky č. 54 a 307), nepřesnosti v názvu časopisu (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichte správně Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung - pozn. č. 68 a s. 275) a neúplným citacím literatury (viz poznámky č. 65, 67, 231 aj.).

Závěrem však mohu konstatovat, že i přes několik výše uvedených připomínek, z nichž mnohé mají charakter námětu do diskuse, celkově hodnotím předkládaný rukopis jako cenný příspěvek k poznání dějin raně novověkého venkovského prostředí, a proto **doporučuji** práci pana Pavla Matlase k obhajobě.

V Brně dne 28. února 2011

PhDr. Bronislav Chocholáč, Dr.
Historický ústav Filozofické fakulty
Masarykovy univerzity v Brně